

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра української мови та славістики

ОСНОВИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Навчально-методичний посібник
для здобувачів вищої освіти СО «бакалавр»
у галузі знань А «Середня освіта» за спеціальністю А4 Середня освіта
(Українська мова і література)
та в галузі знань В «Філологія» за спеціальністю В 11 Філологія
філологічного факультету РДГУ

Рівне – 2026

Міністерство освіти та науки України
Рівненський державний гуманітарний університет
Кафедра української мови та славістики

Павлюк Н. П.

ОСНОВИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Навчально-методичний посібник
для здобувачів вищої освіти **СО «бакалавр»**
у галузі знань **А «Середня освіта»** за спеціальністю **А4 Середня освіта**
(Українська мова і література)
та в галузі знань **В «Філологія»** за спеціальністю **В 11 Філологія**
філологічного факультету РДГУ

Рівне – 2026

УДК 811.161.2(075.8)

П 12

*Рекомендовано до друку
на засіданні навчально-методичної комісії філологічного факультету
РДГУ
(протокол № 2 від 6 березня 2026 р.)*

Рецензенти:

Вітюк Валентина Володимирівна, доктор педагогічних наук, професор кафедри теорії і методики початкової освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки;

Оздемір Оксана Василівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української та зарубіжної літератури РДГУ Рівненського державного гуманітарного університету

Розробник:

Павлюк Наталія Петрівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови та славістики Рівненського державного гуманітарного університету.

Павлюк Н. П. Основи наукових досліджень : практикум : навч.-метод. посіб. для здобувачів вищої освіти ОС «бакалавр» у галузі знань А «Середня освіта» за спеціальністю А4 Середня освіта (Українська мова і література) та в галузі знань В «Філологія» за спеціальністю В 11 Філологія філологічного факультету РДГУ. Рівне, 2026. 76 с.

Навчальна дисципліна «Основи наукових досліджень» спрямована на формування в здобувачів вищої освіти базових уявлень про науку як особливу сферу пізнавальної діяльності та опанування основних принципів, методів і логіки наукового дослідження. Курс покликаний закласти підґрунтя для розвитку дослідницького мислення, уміння працювати з науковими джерелами, аналізувати й інтерпретувати наукову інформацію.

У процесі вивчення дисципліни здобувачі ознайомлюються з етапами організації наукового дослідження, особливостями формулювання теми, мети, завдань, об'єкта й предмета дослідження, а також із вимогами до структури та оформлення наукових робіт. Особлива увага приділяється питанням академічної доброчесності, коректного цитування, роботи з джерельною базою та уникнення плагіату.

Дисципліна має практико-орієнтований характер та сприяє формуванню навичок, необхідних для підготовки рефератів, курсових і кваліфікаційних робіт, а також для подальшої участі здобувачів у науково-дослідній діяльності. Опанування курсу забезпечує готовність здобувачів до самостійної наукової роботи, критичного осмислення результатів досліджень та застосування наукового підходу в професійній діяльності.

©Павлюк Н. П., 2026 рік

©РДГУ, 2026 рік

ЗМІСТ

стор.

Передмова.....	
4-5	
Програма	навчальної
дисципліни.....	6
Практичне заняття № 1. Наукове мислення та логіка дослідження у філології.....	7-13
Практичне заняття № 2. Формулювання теми, мети, завдань, об'єкта й предмета дослідження	14-21
Практичне заняття № 3. Вибір і обґрунтування методів наукового дослідження.....	22-40
Практичне заняття № 4. Академічне письмо та науковий стиль у філологічних дослідженнях	41-59
Практичне заняття № 5. Презентація та захист результатів наукового дослідження.....	60-72
Рекомендована література.....	73-75

Передмова

Предметом вивчення практичного курсу «Основи наукових досліджень» є теорія та практика організації науково-дослідницької діяльності у філологічній галузі, спрямована на формування в здобувачів освіти навичок академічного письма, аналітичного мислення та академічної доброчесності..

Основна **мета дисципліни** – формування у здобувачів вищої освіти філологічного факультету цілісного уявлення про науку як форму пізнання та наукове дослідження у сфері гуманітарного знання, розвиток методологічної культури майбутнього філолога, оволодіння теоретичними засадами й практичними навичками організації, виконання, оформлення та презентації наукового дослідження з дотриманням принципів академічної доброчесності в умовах цифровізації освіти.

Основні завдання дисципліни:

1. Сформувати розуміння сутності науки та наукового пізнання, специфіки гуманітарного знання й особливостей наукового дослідження у філології.

2. Ознайомити здобувачів освіти з методологією наукового дослідження, рівнями та підходами, що застосовуються в мовознавстві й літературознавстві, а також із системою загальнонаукових і спеціальних філологічних методів.

3. Навчити визначати та коректно формулювати наукову проблему, тему, об'єкт, предмет, мету й завдання дослідження, запобігаючи типових помилок студентських наукових робіт.

4. Розвинути вміння працювати з науковими джерелами та інформаційними ресурсами, зокрема здійснювати пошук, відбір, аналіз і критичну оцінку друкованих та електронних джерел, користуватися науковими базами даних і репозитаріями.

5. Сформувати навички академічного письма та наукового стилю, логічної організації наукового тексту, коректного цитування, перефразування й узагальнення відповідно до вимог ДСТУ.

6. Забезпечити усвідомлення принципів академічної доброчесності, етичних норм наукової діяльності та відповідального використання цифрових ресурсів і технологій штучного інтелекту.

7. Навчити застосовувати методи аналізу та інтерпретації філологічного матеріалу, узагальнювати результати дослідження, формулювати обґрунтовані висновки й визначати перспективи подальших наукових розвідок.

8. Сформувати практичні навички оформлення результатів наукового дослідження, підготовки курсових робіт, наукових статей, тез доповідей відповідно до чинних вимог.

9. Розвинути комунікативні компетентності у сфері наукової діяльності, зокрема вміння презентувати результати дослідження, брати участь у науковій дискусії та здійснювати самооцінювання власної наукової роботи.

Здобувачі повинні знати:

1. Методологічні засади наукового пізнання у філології, основні принципи, функції та етапи наукового дослідження.

2. Типи наукових досліджень (теоретичні, емпіричні, експериментальні) та їх застосування у мовознавстві й літературознавстві.

3. Основні поняття наукової діяльності: тема, об'єкт, предмет, мета, завдання, гіпотеза, методи, результати, висновки.

4. Класифікацію методів лінгвістичних і літературознавчих досліджень (описові, порівняльні, структурні, когнітивні, дискурсні, статистичні тощо).

5. Вимоги до академічної доброчесності, норми академічного письма, правила цитування, перефразування та оформлення бібліографічних посилань згідно з ДСТУ 8302:2015.

6. Структуру та логіку наукової роботи (курсова, кваліфікаційна, стаття, тези, доповідь).

7. Критерії наукової достовірності джерел та принципи роботи з інформаційними ресурсами, науковими базами даних, електронними репозитаріями.

8. Основи аналітичного та критичного мислення у процесі наукового пошуку та інтерпретації результатів.

9. Етапи публікаційного процесу – від підготовки наукового тексту до його апробації, рецензування та представлення результатів дослідження.

10. Етичні та правові засади використання інтелектуальної власності, захисту авторського права, запобігання плагіату.

Здобувачі повинні вміти:

1. Самостійно визначати та обґрунтовувати тему дослідження, формулювати об'єкт, предмет, мету, завдання, гіпотезу.

2. Здійснювати пошук, добір і систематизацію наукових джерел у традиційних і електронних базах даних (Google Scholar, DOAJ, ERIH Plus, Національний репозитарій тощо).

3. Працювати з науковими текстами, аналізувати, узагальнювати та критично оцінювати інформацію.

4. Оформлювати бібліографічні описи джерел відповідно до вимог стандартів (ДСТУ, APA, MLA, Chicago).

5. Створювати власні наукові тексти (реферат, курсова, наукова стаття, тези, анотація) з дотриманням норм академічного письма.

6. Використовувати цифрові інструменти та ресурси (антиплагіатні системи, менеджери бібліографії, платформи для наукової комунікації).

7. Застосовувати адекватні методи дослідження для аналізу мовного або літературного матеріалу, узагальнювати результати.

8. Інтерпретувати отримані дані, формулювати наукові висновки та пропонувати напрями подальших досліджень.

9. Презентувати результати наукової роботи в формі доповіді, презентації, публікації, участі в науковій дискусії.

10. Дотримуватися академічної доброчесності, правил цитування та етичної поведінки в науковій і освітній діяльності.

Програма навчальної дисципліни
Змістовий модуль 1. Наука як система знань і методологія наукового пізнання

Тема 1. Наука як форма суспільного пізнання. Наукове мислення та логіка дослідження у філології

Наука як форма пізнання світу. Поняття наукового пізнання та його особливості. Специфіка гуманітарного знання. Наукове дослідження у філології: мета, завдання, структура. Місце наукової діяльності у професійній підготовці філолога.

Тема 2. Формулювання теми, мети, завдань, об'єкта й предмета дослідження

Поняття теми дослідження. Критерії вибору та формулювання. Об'єкт і предмет дослідження: сутність і відмінність. Мета дослідження: формулювання через результат. Завдання дослідження як конкретизація мети. Взаємозв'язок теми, мети, завдань, об'єкта й предмета. Типові помилки студентів під час формулювання структурних елементів дослідження.

Змістовий модуль 2. Методи, академічне письмо та доброчесність

Тема 3. Вибір і обґрунтування методів наукового дослідження

Поняття методу наукового дослідження. Класифікація методів наукового пізнання. Основні методи лінгвістичних досліджень. Основні методи літературознавчих досліджень. Методи педагогічних і методичних досліджень. Принципи вибору методів відповідно до мети й завдань. Обґрунтування методів у тексті наукової роботи.

Тема 4. Академічне письмо та науковий стиль у філологічних дослідженнях

Поняття та призначення академічного письма. Ознаки наукового стилю. Логіка, структура та композиція наукового тексту. Мовні засоби наукового викладу. Цитування, перефразування, узагальнення: правила й приклади. Типові стилістичні помилки у студентських роботах.

Змістовий модуль 3. Аналіз, інтерпретація та презентація наукових результатів

Тема 5. Презентація та захист результатів наукового дослідження

Сутність і види презентації результатів наукового дослідження. Підготовка публічного виступу: структура, зміст, часова організація. Візуалізація результатів дослідження (презентація, постер, інфографіка). Психологічні аспекти ефективного публічного виступу. Стратегії наукової комунікації та ведення дискусії. Типові помилки під час захисту наукових робіт.

ПРАКТИЧНИЙ ЗМІСТ
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. Наука як система знань і методологія наукового пізнання

Практичне заняття № 1

Тема. Наукове мислення та логіка дослідження у філології

План

1. Поняття наукового мислення: його види, структура, функції.
2. Логіка наукового пізнання у філології.
3. Етапи побудови наукового дослідження: від спостереження до узагальнення.
4. Аргументація та доказ у науковому тексті.
5. Типові логічні помилки у студентських роботах.

Рекомендована література:

1. Діденко О. В., Шумовецька С. П., Наконечна А. О. Основи наукової комунікації : навчально-методичний посібник. Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2019. 220 с.
2. Жигачук-Тертишна Н. П. Освітньо-наукові засади досліджень в галузі української філології. *Наукове видання «Експертна думка»*. 2025. №2.
3. Козаченко Н. П. Критичне мислення в контексті зміни наукового етосу. *Наукове пізнання : методологія та технологія*. 2020. № 2 (46). С. 38–46.
4. Павловська О. В. Логіка та дологічне мислення. *Актуальні проблеми філософії та соціології* : наук.-практ. журн. / Голов. ред. С. Г. Секундант, відпов. ред. Д. В. Яковлев ; Міністерство освіти і науки України ; Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2021. Вип. 29. С. 24–27.
5. Рева Н. Роль логіки в критичному мисленні. *Схід*. 2020. 5 (169). С. 49–53.
6. Саймон П. Тіффін-Річардс, Ганнес Мюнхов, Тобіас Ріхтер. Правдоподібно чи проблематично? Оцінювання логічних помилок у науковому тексті. *Мислення та міркування*. 2025. 4 (31). 546–585.
7. Фаузія Ан Нуріл Мауліда, Хендратмоко Васіс Ахмад Фаузі, Массачусетс Махдіаннур, Суванді Мохаммад Зумар Фірдаус Ермаван, Сай Ратрі. Взаємозв'язок між критичним мисленням і науковою аргументацією в природничому навчанні. *Журнал Pendidikan IPA Indonesia*. 2024. 13 (2).
8. Фрідман Герші Х., Кагановський Леон. Логічні помилки: як вони підривають критичне мислення та як їх уникнути (10 червня 2024 р.). Доступно на SSRN: <https://ssrn.com/abstract=4794200> або <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4794200>

9. García-Carmona A. Scientific Thinking and Critical Thinking in Science Education. *Science Education*. 2025. Vol. 34. P. 227–245.

Опорний матеріал до теми

Ключові поняття: наукове мислення, логіка дослідження, аналіз і синтез, індукція, дедукція, гіпотеза, аргументація, доказ, узагальнення, науковий факт, логічна помилка.

Готуючи теоретичний матеріал, варто врахувати те, що **наукове мислення** – це вищий рівень пізнавальної діяльності людини, спрямований на встановлення закономірностей, причинно-наслідкових зв'язків і системних відношень у навколишній дійсності.

Для філолога воно полягає в умінні аналізувати мовні та літературні явища, формулювати гіпотези, робити логічні висновки, обґрунтовувати власну позицію з опорою на наукові факти.

Види мислення

Теоретичне – спрямоване на виявлення закономірностей і створення системи понять (наприклад, при аналізі граматичної категорії чи жанрової системи).

Практичне – орієнтоване на застосування знань у конкретній ситуації (аналіз тексту, створення методики уроку).

Логіко-аналітичне – передбачає роботу з аргументами, доказами, поняттями, що формують структуру наукової думки.

Функції наукового мислення

Пізнавальна – сприяє досягненню нових знань.

Оцінювальна – дає змогу критично ставитися до фактів та концепцій.

Прогностична – забезпечує передбачення тенденцій розвитку мовних і літературних явищ.

Конструктивна – допомагає будувати логічну структуру дослідження.

Логіка наукового пізнання – це система принципів, правил та методів, які забезпечують послідовність, доказовість і переконливість дослідження.

У філології логіка дослідження ґрунтується на взаємозв'язку *аналізу й синтезу, індукції та дедукції, порівняння, узагальнення, класифікації*.

Типова логіка філологічного дослідження включає такі кроки:

1. Визначення проблеми – *що не вирішено або дискусійно*.
2. Формулювання гіпотези – *яке припущення можна висунути*.
3. Збір та систематизація фактичного матеріалу.
4. Аналітична обробка (мовний, текстовий, контекстуальний аналіз).
5. Інтерпретація та узагальнення результатів.

Будь-яке філологічне дослідження проходить **чотири основні етапи логіки пізнання:**

Емпіричний – спостереження, опис, фіксація фактів мови або тексту.

Аналітичний – класифікація матеріалу, пошук закономірностей.

Теоретичний – формулювання узагальнень, визначень, висновків.

Практико-інтерпретаційний – застосування отриманих результатів у навчанні, комунікації, перекладі тощо.

Для студента-філолога важливо усвідомити, що наукове спостереження ніколи не є випадковим – воно спирається на чітку *мету й гіпотезу*.

Аргументація – це процес обґрунтування істинності певного твердження за допомогою доказів, прикладів, посилань на авторитетні джерела.

Основні вимоги до аргументації в філологічних роботах:

- логічність (послідовність думок);
- науковість (посилання на джерела, а не емоційні судження);
- доказовість (факти, цитати, статистика, контекстуальний аналіз);
- об'єктивність (виключення суб'єктивних оцінок).

Типи доказів: фактичні (мовні приклади), теоретичні (положення вчених), логічні (висновки з посилань).

Типові логічні помилки у студентських роботах

Підміна поняття – неправильне або нечітке визначення об'єкта дослідження.

Порушення причинно-наслідкових зв'язків – безпідставні узагальнення або висновки.

Аргумент до авторитету – некритичне цитування без осмислення.

Коло в доведенні – коли висновок повторює тезу.

Плутанина між прикладом і доказом – наведення ілюстрацій без їх аналізу.

Термінологічний словник

Наукове мислення – система пізнавальних процесів, спрямованих на здобуття об'єктивних знань про закономірності дійсності шляхом логічного аналізу фактів, узагальнень та висновків, що ґрунтуються на доказах.

Логіка дослідження – послідовність та взаємозв'язок етапів наукового пізнання – від постановки проблеми до формулювання висновків, що забезпечує цілісність, доказовість і обґрунтованість наукової роботи.

Аналіз – метод пізнання, що полягає в розчленуванні предмета чи явища на складові частини для виявлення його структури, властивостей та зв'язків.

Синтез – процес поєднання частин у єдине ціле для відтворення системи зв'язків і закономірностей досліджуваного об'єкта.

Індукція – метод логічного узагальнення, який полягає в переході від одиничних фактів до загальних висновків або законів.

Дедукція – метод пізнання, що ґрунтується на переході від загальних положень, принципів чи законів до пояснення окремих фактів або явищ.

Гіпотеза – науково обґрунтоване припущення про сутність, причини або зв'язки явищ, що потребує перевірки шляхом теоретичного чи експериментального дослідження.

Аргументація – сукупність логічних прийомів, доказів та міркувань, що використовуються для обґрунтування певного твердження або позиції.

Доказ – процес та результат логічного обґрунтування істинності певного судження на основі фактів, законів і правил логіки.

Узагальнення – мисленнєва операція, що полягає у виділенні спільних ознак і властивостей кількох об'єктів і формулюванні загального поняття або висновку.

Науковий факт – об'єктивно встановлене знання, підтверджене дослідженнями і визнане науковим співтовариством як істинне в межах певної теорії.

Логічна помилка – порушення правил логічного мислення або аргументації, що призводить до хибних висновків чи недостовірних суджень.

БЛОК САМОКОНТРОЛЮ

1. Що таке наукове мислення в філології?
2. Які основні етапи наукового дослідження?
3. Яку роль відіграє гіпотеза в науковому пізнанні?
4. У чому полягає відмінність між індукцією та дедукцією?
5. Назвіть основні логічні принципи наукового мислення.
6. Які типові логічні помилки властиві студентським роботам?
7. Як забезпечити об'єктивність та доказовість наукових висновків?
8. Що таке аргумент у науковому тексті?
9. Як перевірити власний текст на логічну послідовність?
10. Чому важливо розвивати критичне мислення в філолога?

Практичні завдання

Завдання 1. Сформулюйте наукову проблему у галузі мовознавства та літературознавства, що має практичне значення. (Напр.: «Функціонування гендерно маркованої лексики в українських медіа»; «Особливість поетичної творчості поезії Максима Кривцова «Далі»».)

Завдання 2. Визначте об'єкт, предмет, мету й завдання для однієї з наведених тем

Завдання 3. Проаналізуйте уривок наукового тексту (викладач надає фрагмент) і вкажіть приклади індукції, дедукції, аналогії

користувачів

Гіпотеза: регулярне використання текстів, створених за допомогою штучного інтелекту, впливає на спрощення синтаксичних конструкцій у мовленні користувачів.

Завдання 5. Доберіть аргументи для підтвердження тези: «Мовна норма є історично змінною, але системно вмотивованою категорією»

Завдання 6. Знайдіть логічну помилку у фрагменті наукової роботи здобувача (викладач демонструє приклад)

Сучасна українська література активно реагує на суспільні події. Більшість сучасних письменників звертаються до теми війни, що свідчить про домінування воєнної проблематики в усій українській літературі XXI століття. Отже, можна стверджувати, що всі художні твори сучасних українських авторів присвячені осмисленню війни.

Завдання 7. Розташуйте етапи наукового дослідження в правильній послідовності

Перелік етапів:

- а) аналіз та узагальнення отриманих результатів;
- б) формулювання теми, мети, завдань, об'єкта та предмета дослідження;
- в) добір та опрацювання наукових джерел;
- г) формулювання гіпотези дослідження;
- д) вибір методів дослідження;
- е) оформлення результатів дослідження та формулювання висновків.

Вибір обґрунтуйте.

Завдання 8. Складіть логічну схему (mind map) для власної майбутньої курсової роботи. Запропоновані теми:

1. Семантична структура фразеологізмів у сучасній українській мові.
2. Особливості вживання іншомовних запозичень у молодіжному мовленні.
3. Мовна норма й тенденції розвитку українського усного мовлення.
4. Використання інтерактивних технологій на уроках української мови у 5–6 класах.
5. Формування мовленнєвої компетентності учнів засобами проєктної діяльності.
6. Образ жінки у творчості Лесі Українки.
7. Мотив національної самосвідомості у прозі Івана Франка.

Завдання 9. Порівняйте логіку наукового та художнього мислення. Які ознаки є спільними, а які – відмінними?

Завдання 10. Сформулюйте короткий висновок (2–3 речення) за результатами свого практичного аналізу (попереднього завдання), дотримуючись принципів наукової аргументації

Завдання для самостійної роботи

1. Опрацювати розділи навчального посібника: Діденко О. В., Шумовецька С. П., Наконечна А. О. Основи наукової комунікації: навчально-методичний посібник. Хмельницький: Видавництво НАДПСУ, 2019. 220 с.

о *Періодизація розвитку засобів наукової комунікації у педагогічній науці в Україні у другій половині ХХ століття* (1.1.). С. 4–12.

о *Наукова комунікація в системі науки* (1.2.). С. 12–20.

2. Підготувати есе (1 сторінка) «*Наукове та художнє мислення в мовній картині світу філолога*».

3. Знайти приклад логічної помилки в будь-якому публіцистичному тексті та виправити її, аргументуючи зміни.

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Наталія Петрівна ПАВЛЮК

***НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК
ДО ДИСЦИПЛІНИ
«ОСНОВИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ»***

Навчально-методичний посібник
для здобувачів вищої освіти СО «бакалавр»
у галузі знань А «Середня освіта» за спеціальністю А4 Середня освіта
(Українська мова і література)
та в галузі знань В «Філологія» за спеціальністю В 11 Філологія
філологічного факультету РДГУ

Керівник видавничих проєктів – Н.П. Павлюк

Друкується в авторській редакції